

بررسی روش‌های حقوقی و فقهی مقابله با دامپینگ با رویکرد اقتصاد مقاومتی

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۵/۱۱

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۵/۰۴

حجت مبین^۱

امین امیرحسینی^۲

چکیده

یکی از موضوعاتی که امروزه در نظام اقتصادی ایران به‌عنوان مانعی برای تحقق اقتصاد مقاومتی به‌شمار می‌رود، نقض رقابت سالم بین تجار از طریق دامپینگ است. دامپینگ به معنی فروش یک کالا در بازار خارجی با قیمتی کمتر از هزینه نهایی تولید یا ارزش عادی محصول یا محصول مشابه آن کالا در کشور عرضه‌کننده، با هدف کسب مزیت در رقابت با دیگر عرضه‌کنندگان همان کالا است. دامپینگ سبب نقض رقابت‌پذیری بازار و تضعیف تولید ملی شده، به همین سبب از موانع مهم تحقق اقتصاد مقاومتی تلقی می‌گردد. از این رو، برای مقابله با دامپینگ، باید بر اساس مبانی حقوقی و فقهی راهکارهایی ارائه شود تا از نظام اقتصادی و تولید ملی حمایت شده، زمینه تحقق اقتصاد مقاومتی فراهم گردد. در این راستا حقوق ایران با در نظر گرفتن راهکارهایی نظیر وضع عوارض جبرانی، سهمیه‌بندی، مقابله با طفره فریب‌کارانه و راهکارهایی نظیر آن، به حفظ سلامت اقتصاد یاری رسانده، زمینه ترک فعالیت‌های دامپینگی را فراهم می‌سازد. در فقه امامیه نیز با پیش‌بینی شیوه‌هایی نظیر جبران خسارت و ضمان مبتنی بر قاعده لاضرر، مجازات اخلاط‌گران در سلامت نظام اقتصادی و همچنین با استرداد سود حاصله از رفتارهای دامپینگی، می‌توان افراد را از دامپینگ بازداشت، سلامت نظام اقتصادی را رشد و ارتقا داد و در نهایت مقاوم شدن اقتصاد را تضمین نمود.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، جبران خسارت، دامپینگ، رقابت.

مقدمه

یکی از موضوعاتی که امروزه در نظام حقوقی ایران مورد توجه ویژه‌ای قرار گرفته، حوزه «رقابت آزاد» بین کنشگران عرصه اقتصاد است.^۳ بر اساس اصل بنیادین پذیرفته‌شده در اقتصاد بازار، فعالیت آزاد مشارکت‌کنندگان در بازار (عرضه‌کنندگان و دارندگان تقاضا) بدون مداخله دولت، شرایط عادلانه‌ای را بر بازار حاکم می‌کند و سبب تخصیص بهینه منابع اقتصادی می‌شود. آدام اسمیت که از پیشتازان این نظریه و مکتب لیبرالیسم اقتصادی به‌شمار می‌رود، به‌منظور تقویت نظریه اقتصاد بازار، تئوری «دست نامرئی بازار» را ارائه داد. به عقیده او، بازار بدون مداخله و برنامه‌ریزی دولتی می‌تواند با دست نامرئی، خود را تنظیم و تعدیل سازد.^۴ هرچند که بر اساس اندیشه‌های اقتصاد کلاسیک، اصولاً دولت نباید در بازار مداخله کند، لیکن عدم نظارت دولت می‌تواند سبب شکل‌گیری برخی رویه‌های ضدرقابتی شود که تعادل حاصل از «دست نامرئی بازار» را برهم زند. «دامپینگ» یکی از این رویه‌های غیرمنصفانه و ابزار برای رقابت نامشروع است.

در خصوص مطالعات صورت‌گرفته در زمینه مقابله با دامپینگ در نظام حقوقی ایران مقالات ارزشمندی تألیف شده، لیکن این پژوهش‌ها عمدتاً بر مفهوم، مبانی و شیوه‌های مقابله با دامپینگ در مقررات سازمان تجارت جهانی متمرکز شده و این موضوع در فقه و حقوق ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از دیگر خلأهای موجود در این پژوهش‌ها، عدم ارزیابی کارایی شیوه‌های مقابله با دامپینگ، به‌منظور دستیابی به اهداف پیش‌بینی‌شده در اسناد بالادستی از جمله سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی است؛ چه اینکه تأکید بر رقابت‌پذیری بازار از جمله مؤلفه‌هایی است که در «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» نیز مورد توجه واقع شده است. همچنین آخرین مقرر در زمینه مبارزه با دامپینگ در حقوق ایران که در سال ۱۳۹۶ به تصویب هیئت وزیران رسیده، جایگزین مصوبه سال ۱۳۸۶ شده و تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته است.

۳. عبدالحسین، شیروی و مهشید، جعفری هرندی، «تجارت غیرمنصفانه از طریق دامپینگ و شیوه مقابله با آن در سازمان تجارت جهانی»، مجله حقوق خصوصی، سال هفتم، ش ۱۷ (۱۳۸۹)، ص ۲۹.

۴. محمود، باقری، «اقتصاد مبتنی بر بازار و کاستی‌های حقوق خصوصی»، فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست، ش ۱۹ (۱۳۸۵)، ص ۴۴.

این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی، به دنبال یافتن پاسخ این پرسش‌ها است: بر اساس مقررات قانونی و اصول و قواعد فقهی چه شیوه‌هایی برای مقابله با دامپینگ وجود دارد؟ هر یک از این شیوه‌ها تا چه اندازه در تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی کارایی دارد؟ فرضیه این مقاله بر این اساس استوار است که با توجه به الزامات و مبانی اقتصاد مقاومتی، شیوه‌های پیش‌بینی شده در مصوبه هیئت وزیران به منظور مقابله با دامپینگ صرفاً به عنوان اقدامات موقتی قابل اعمال است، لیکن شیوه‌های فقهی می‌تواند به عنوان یک اقدام دائمی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

۱. مبانی نظری

در مبانی نظری، دو مفهوم «دامپینگ» و «اقتصاد مقاومتی» مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱.۱. مفهوم دامپینگ

دامپینگ در لغت به معنای زیر قیمت فروختن، قیمت‌شکنی و ارزان‌فروشی عمدی به کار رفته است.^۵ برخی نیز دامپینگ را به فروش کالای خارجی در داخل کشور به پایین‌تر از ارزش معمول آن معنا کرده‌اند.^۶ دامپینگ یک رویه تجاری غیرمنصفانه است که در آن تولیدکننده، محصول مشابه را در بازار خارجی به قیمتی پایین‌تر از قیمت معمول آن در بازار داخلی به فروش می‌رساند.^۷ برخی وجود قصد تخریب یا لطمه به صنعت کشور^۸ و برخی دیگر انگیزه بیرون راندن رقبا را برای تحقق دامپینگ لازم دانسته‌اند.^۹ معمولاً یک تولیدکننده یا عرضه‌کننده خارجی از اقدام به دامپینگ دو هدف اصلی را دنبال می‌نماید:

۵. مرتضی، قریباغیان، فرهنگ اقتصاد و بازرگانی، ج ۱، (تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی و علمی رسا، چ ۲، ۱۳۷۲)، ص ۲۱۰؛ منوچهر، فرهنگ، فرهنگ بزرگ علوم اقتصادی، انگلیسی به فارسی، ج ۱، (تهران: نشر البرز، چ ۱، ۱۳۷۱)، ص ۵۹۲.

6. Peter, New Man, *Palgrave Dictionary of Economics and The Law*, (London: Macmillan, 1998), p. 34; Jacob, Viner, *Dumping a Problem in International Trade*, (New York: M. Kelley Publishers, 1966), p. 21.

7. K. Janovská, Š. Vilamová, J. Gajda, A. Samolejová and M. Stoch, "Anit-Dumping Proceedings in Metallurgical Brand", *Metalurgija*, 53, 1(2014), p. 142.

8. M. Destler, *American Trade Politics, System under Stress*, (Washington: Institute for International Economics, 1986), p. 11.

9. Bruce, Blonigen, and Thomas, Prusa, *Anti-Dumping in E.K. Choi and J. Harrigen, Handbook of International Trade*, (Oxford: Blackwell, 2003), p. 51.

بیرون کردن رقبا از صحنه رقابت، و کسب منفعت^{۱۰}. علاوه بر این، نوعاً و در بسیاری از موارد، دامپینگ می‌تواند سبب از بین رفتن اقتصاد و ایجاد وابستگی برای کشور واردکننده شود^{۱۱}. دامپینگ از جمله اقدامات مخل رقابت محسوب می‌شود و امروزه حق بر رقابت و تجارت آزاد از چنان اهمیتی در حقوق اقتصادی بین‌المللی برخوردار است که برخی آن را جزء حقوق بین‌الملل بشر و لازمه حیات بشری دانسته‌اند^{۱۲}.

دامپینگ یکی از عوامل مهم تهدیدکننده اقتصاد مقاومتی به‌شمار می‌رود؛ چه اینکه دو عنصر اساسی اقتصاد مقاومتی یعنی «رقابت آزاد و منصفانه» و «تولید داخلی» را با تهدید جدی مواجه می‌سازد^{۱۳}. به عبارت دیگر، دامپینگ با ورود لطمه‌های جدی و کلان در این عرصه، امکان اختلال در نظم اقتصادی و آسیب‌پذیری اقتصاد را بیشتر می‌کند^{۱۴}.

از آنچه بیان شد چنین استنباط می‌شود که نظام‌های حقوقی بایستی در اندیشه راهکارهایی برای مقابله با دامپینگ باشند؛ لیکن پیش از آن ضرورت دارد مکانیسم‌هایی برای شناسایی دامپینگ تعریف شود. با توجه به تعاریفی که در دنیا از دامپینگ ارائه شده است، برای تشخیص دامپینگ باید چهار معیار مورد توجه قرار گیرد^{۱۵}:

۱۰. محسن، صادقی و محمدنبی، شهیکی‌تاش، «دامپینگ و تجارت جهانی (با نگاهی بر نارسایی‌های حقوقی و چالش‌های اقتصادی ایران پس از الحاق به WTO)»، مجموعه مقالات همایش راهبرد توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و عضویت در سازمان تجارت جهانی؛ فرصت‌ها و چالش‌ها، (تهران: مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی، چ ۱، ۱۳۸۳)، ص ۴۰۰؛ عبدالحسین، شیروی و مهشید، جعفری هرندی، پیشین، صص ۳۳-۳۴.

۱۱. مصطفی، سلامه، قواعد الجات؛ الاتفاق العام للتعرفه الجمركيه، (بیروت: المؤسسة الجامعية للدراسات و النشر والتوزيع، چ ۱، ۱۹۹۸)، ص ۳۱.

۱۲. حسین، شریفی طرازکوهی و سید صلاح‌الدین، فاطمی‌نژاد، «سازمان جهانی تجارت و حقوق بین‌الملل بشر»، مطالعات حقوقی، دوره ۸، ش ۴ (۱۳۹۵)، ص ۱۱۱.

۱۳. بنابر سیاست‌های ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی مبتنی بر رویکرد جهادی، انعطاف‌پذیر، فرصت‌ساز، مولد، درون‌زا، پیشرو و برون‌گراست که همه این ویژگی‌ها در راستای توانمندسازی بنیان‌های اقتصادی کشور تعریف و تبیین شده است. سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در قالب ۲۴ بند تدوین شده که از جمله مهم‌ترین محورهای آن، «تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد» (بند ۳) و «حمایت از کار و تولید ملی» (بندهای ۲، ۳، ۴ و ۶) است.

14. N. David, Plameter, "Dumping Margins and Material Injury", Journal of World Trade Law, Vol.21 (2002), p. 173.

۱۵. عبدالحسین، شیروی و مهشید، جعفری هرندی، پیشین، صص ۳۳-۳۴؛ قاسم، خادم رضوی و سمیه، زیلابی، «بررسی بازرشکنی و ابزارهای قانونی مقابله با آن در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا»، دانش و پژوهش حقوقی، دوره ۱، ش ۳ (۱۳۹۲)، صص ۶۷-۶۵.

- قیمت محصول مشابه در بازار داخلی کشور واردکننده.
 - قیمت صادراتی، یعنی قیمتی که بر مبنای آن، کالای موردنظر از کشور مبدأ (صادرکننده) به کشور مقصد (واردکننده) صادر شده است.
 - ارزش عادی که مقصود از آن قیمت کالای موردنظر در کشور مبدأ (صادرکننده) در جریان معمول تجارت است. این قیمت را می‌توان قیمت کالای مشابه در بازار داخلی کشور صادرکننده نیز در نظر گرفت.
 - تطبیق و مقایسه ارزش صادراتی با ارزش عادی. البته این مقایسه باید در یک سطح مشابه تجاری و به صورت عادلانه صورت پذیرد؛ یعنی عوامل مختلف مؤثر در قیمت (از قبیل انواع مالیات و عوارض، هزینه‌های حمل، مقادیر فروش و...) در آن لحاظ شود.
- در صورتی که پس از بررسی معیارهای یادشده، وجود رابطه عادلانه بین ارزش صادراتی و ارزش عادی کالای موردنظر مشاهده نشد، باید به تحقق دامپینگ مضمون شد. بر اساس ماده ۶ گات مصوب ۱۹۹۴ و ماده ۲۱ موافقت‌نامه ضد دامپینگ سازمان تجارت جهانی، دامپینگ زمانی رخ می‌دهد که بهای صادرات کالا کمتر از ارزش عادی آن کالا باشد. در نظام حقوقی ایران در بند «الف» ماده ۱ تصویب‌نامه هیئت وزیران، دامپینگ یا قیمت‌شکنی چنین تعریف شده است: «صادرات کالا به بازار ایران، به قیمتی کمتر از ارزش عادی آن». بر اساس ماده ۲ این تصویب‌نامه، کارگروه تحقیق که از نمایندگان وزارتخانه‌های صنعت، معدن و تجارت، امور اقتصادی و دارایی و جهاد کشاورزی، سازمان برنامه و بودجه، و سایر دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط تشکیل می‌شود، وظیفه انجام تحقیقات لازم برای تشخیص اقدامات قیمت‌شکنی (دامپینگ) را برعهده دارد.
- با عنایت به ضرورت و اهمیت مقابله با دامپینگ، برای جریان یافتن مقررات ضد دامپینگ، نباید خسارت وارده به نظام اقتصادی بالفعل گردد، بلکه وجود احتمال قوی بر تحقق دامپینگ و اتخاذ رویه‌های ضد رقابتی و صرف احتمال ورود آسیب مالی نیز می‌تواند اعمال مقررات ضد دامپینگ را در پی داشته باشد^{۱۶}. لذا به صرف وجود احتمال دامپینگ، افراد

16. Peter, Van Den Bossche, *The Law and Policy of the World Trade Organization*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 534.

افراد و نهادهای مسئول بدون علنی کردن تحقیقات، باید بررسی‌ها را آغاز نموده، مقامات تحقیق‌کننده مطابق صلاحیت‌های قانونی خود به بررسی و جستجو در مورد رفتارها و فعالیت‌های در مظان دامپینگ بپردازند.^{۱۷} به‌طور کلی اعمال اقدامات ضد دامپینگ مشروط به تشخیص سه مرحله است: (۱) وجود دامپینگ از طریق فروش کالا در بازار خارجی به قیمتی پایین‌تر از قیمت کالا در بازار داخلی؛ (۲) ورود زیان به عرضه‌کنندگان کالای یادشده در کشور وارده‌کننده در نتیجه پایین بودن مصنوعی قیمت؛ (۳) وجود رابطه سببیت بین آسیب وارده به عرضه‌کنندگان در کشور واردکننده و عملیات دامپینگ.^{۱۸}

۲.۱. مفهوم اقتصاد مقاومتی

«اقتصاد مقاومتی» بیانگر مجموعه تعاریف، شاخص‌ها و سیاست‌هایی است که اقتصاد ملی را بر اساس شرایط مستحده تدوین کرده، نوعی انعطاف‌پذیری و اقتدار هم‌زمان را برای این حوزه فراهم می‌آورد. اقتصاد مقاومتی اقدامی فعالانه و نه منفعلانه به‌منظور تقویت بنیان اقتصاد و آماده‌سازی بیش‌ازپیش آن برای مواجهه با تحریم‌هاست.^{۱۹} برخی اندیشمندان، ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی را برای اقتصاد مقاومتی برشمرده‌اند که مهم‌ترین و اساسی‌ترین آنها، انفعالی نبودن این اقتصاد است؛ اقتصاد مقاومتی، جنبه سلبی و ایجابی را با هم دارد.^{۲۰}

هرچند «اقتصاد مقاومتی» در معنای خاص خود و با ویژگی‌های یادشده، مفهومی جدید است، لیکن در ادبیات اقتصادی سایر کشورها نیز مفاهیم مشابهی همانند «اقتصاد

17. Robert J., Cynkar, "Dumping on Federalism", University of Colorado Law Review, Vol 175(2004), p. 1244; Sheela, Rai, *Anti-Dumping and Measures under GATT/WTO*, (Lucknow: Estern Book Company, 2004), p. 202.

18. K. Janovská et al., op.cit, pp. 142-143.

۱۹. محمدصادق، تراب‌زاده جهرمی؛ سید علی‌رضا، سجادیه و مصطفی، سمیعی‌نسب، «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای»، مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، ش ۳۲ (۱۳۹۲)، صص ۲۳ و ۴۴.

۲۰. منصور، حدیری و سید محمدجواد، قربی، «پژوهشی در معنا و مفهوم اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران»، سیاست دفاعی، ش ۹ (۱۳۹۵)، ص ۵۴؛ سجادی، سیف‌لو، «مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی»، معرفت اقتصاد اسلامی، سال پنجم، ش ۲، پیاپی ۱۰ (۱۳۹۳)، ص ۱۷۱؛ مجید، فشاری و جواد، پورغفار، «بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران»، مجله اقتصادی، ش ۵-۶ (۱۳۹۳)، صص ۳۰-۳۱؛ محمدصادق، تراب‌زاده جهرمی و همکاران، پیشین، ص ۴۳.

مقاومت^{۲۱} و یا «قدرت اقتصادی»^{۲۲} وجود دارد که معمولاً از سوی کشورهای که جنگ و یا بحران‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را تجربه کرده‌اند، مورد استفاده قرار گرفته است.^{۲۳} برخی نیز مفهوم اقتصاد مقاومتی را متناظر با مفهوم «تاب‌آوری اقتصادی» در ادبیات متعارف دنیا دانسته‌اند که به «مقاوم‌سازی فعالانه اقتصاد» توجه دارد. اقتصاد مقاومتی در این معنا دارای دو جنبه است: کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری.^{۲۴}

برخی نیز از اصطلاح «تاب‌آوری یا فنریت اقتصادی»^{۲۵} استفاده کرده‌اند که در سه معنا به کار رفته است: ۱) مقابله با شوک به معنی توانایی یک اقتصاد برای ترمیم سریع آثار شوک‌های اقتصادی که معمولاً در شرایطی که دولت از وضعیت بودجه مناسبی برخوردار باشد، از طریق اعمال هزینه‌های اختیاری و یا کاهش مالیات صورت می‌پذیرد؛ ۲) جذب شوک یا تاب‌آوری و تحمل آثار شوک‌های اقتصادی به‌نحوی که آنها را خنثی نموده یا تأثیر ناچیزی از آن بپذیرد؛ ۳) مقاومت ذاتی برای جلوگیری از ورود شوک‌های اقتصادی.^{۲۶} به عقیده برخی، دو معنی اخیر نزدیک‌ترین مفهوم به «اقتصاد مقاومتی» است.^{۲۷} برخی نیز بر این باورند که تاب‌آوری اقتصادی «توانایی حفظ تولید نزدیک به میزان تولید بالقوه در دوره پس از شوک‌های اقتصادی است. این مفهوم بر چارچوب قابلیت‌های نهادی تأکید می‌کند تا از تأثیرات اولیه شوک‌های خارجی کاسته و به کاهش بین تولید واقعی و بالقوه منجر شود»^{۲۸}. در تعریف ارائه‌شده از سوی بانک جهانی نیز «تاب‌آوری» به‌عنوان «توانایی یک

21. Resistance Economic

22. Economic Strength

۲۳. علی، اسدی، «نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی»، سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، ش ۵ (۱۳۹۳)، ص ۳۲.

۲۴. ابوالفضل، غیاثوند و فاطمه، عبدالشاه، «شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی»، روند، سال بیست و دوم، ش ۷۱ (۱۳۹۴)، ص ۸۲؛ سجاده، سیفولو، پیشین، ص ۱۶۹؛ منصور، حیدری و سید محمدجواد، قربی، پیشین، صص ۶۶-۶۷.

25. Economic Resilience

26. Lino, Briguglio and Stephen, Piccinino, "Growth with Resilience in East Asia and the 2008-2009 Global Recession", *Asian Development Review*, Vol.29. No. 2 (2012), pp. 188-189; Lino, Briguglio; Gordon, Cordina; Stephanie, Bugeja and Nadia, Farrugia, *Conceptualising and Measuring Economic Resilience*, (Malta: Economics Department of University of Malta, 2006), p. 7.

۲۷. اله‌مراد، سیف، «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، آفاق امنیت، سال پنجم، ش ۱۶ (۱۳۹۱)، ص ۷.

28. Romain, Duval; Jørgen, Elmeskov and Lukas, Vogel, *Structural Policies and Economic Resilience to Shocks*, (Organisation for Economic Co-operation and Development (OCED), Economics Department, Working Paper No. 567, 2007), p. 41.

اقتصاد یا جامعه برای به حداقل رسانیدن آسیب‌های وارده به رفاه اجتماعی ناشی از یک فاجعه و با توجه به بزرگی آن» تعریف شده است.^{۲۹}

۲. شیوه‌های مقابله با دامپینگ در حقوق ایران

در قوانین بعد از انقلاب به موضوع مقابله با دامپینگ توجه ویژه‌ای شده است؛ برای اولین بار در ماده ۱۰ مقررات عمومی صادرات و واردات سال ۱۳۵۸ مصوب دولت موقت که در مقررات صادرات و واردات سال ۱۳۶۰ نیز عیناً تکرار شد، با استناد به ماده ۷ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۵۰، امکان وضع سود بازرگانی برای مقابله با دامپینگ پیش‌بینی شد. در ماده ۲۴ قانون برنامه دوم توسعه کشور مصوب ۱۳۷۳ نیز به منظور مقابله با دامپینگ چنین مقرر شد: «در مواردی که فروشندگان خارجی کالایی را با قیمتی غیرواقعی که به‌طور فاحشی کمتر از قیمت واقعی آن است (دامپینگ) عرضه می‌کنند، دولت موظف است پس از دریافت اعتراضات تولیدکنندگان داخلی، برای این قبیل کالاها از کشورهای موردنظر قیمت پایه تعیین و به گمرک ابلاغ نماید. گمرک موظف است مبالغ دریافتی خود را بر اساس قیمت پایه محاسبه و آن را به اضافه تفاوت قیمت مندرج در اسناد خرید و قیمت پایه واردکنندگان وصول نماید». بند «ب» ماده ۴۶ قانون برنامه سوم توسعه نیز برای مقابله با دامپینگ، امکان برقراری مابه‌التفاوت در مورد کالاهای وارداتی را که دارای امتیاز قابل توجه هستند، پیش‌بینی کرده است.

سابقه اولین مقررۀ خاص ضد دامپینگ در نظام حقوقی ایران به سال ۱۳۸۶ و تصویب‌نامه هیئت وزیران «در مورد پیش‌بینی تدابیر و اقدام‌های حفاظتی، جبرانی و ضد دامپینگ برای حمایت از تولیدکنندگان داخلی» بازمی‌گردد. در تاریخ ۲۴ اردیبهشت ۱۳۹۶، هیئت وزیران مصوبه جدیدی را تحت عنوان «تصویب‌نامه در خصوص اقدامات ضد قیمت‌شکنی (دامپینگ) به منظور مقابله با اثرات منفی واردات کالاهایی که به کمتر از ارزش عادی آنها قیمت‌گذاری شده‌اند» (در این مقاله به اختصار تصویب‌نامه نامیده می‌شود) جایگزین تصویب‌نامه پیشین نمود. هرچند ایران به سازمان تجارت جهانی نپیوسته است و

29. Stephane, Hallegatte, Economic Resilience; Definition and Measurement, (The World Bank, Climate Change Groupe, Office of the Chief Economist, Policy Research Working Paper 6852, 2014), p. 2.

مقررات ضد دامپینگ این سازمان برای ایران لازم‌الاجرا نیست، لیکن بخش قابل توجهی از شیوه‌های مقابله با دامپینگ در تصویب‌نامه از مقررات این سازمان الهام گرفته است و البته تفاوت‌هایی هم بین این مقررات وجود دارد که مورد بررسی قرار می‌گیرد. علاوه بر این، در قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۱۳۸۷، «قیمت‌گذاری تهاجمی» که دامپینگ از جمله مصادیق آن است، به‌عنوان یکی از رویه‌های ضد رقابتی معرفی شده است. بر این اساس، شیوه‌های مقابله با دامپینگ در نظام حقوقی ایران با توجه به تصویب‌نامه هیئت وزیران و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، شامل موارد زیر می‌شود:

۲.۱. وضع عوارض جبرانی

وضع عوارض جبرانی به روشی اطلاق می‌گردد که بر اساس آن، کشورها از طریق أخذ عوارض گمرکی اضافی بر ورود کالاهایی که از روش‌های تجاری غیرعادلانه و نامساعد تجاری سود می‌برند، با دامپینگ مقابله می‌کنند.^{۳۰} وضع عوارض جبرانی یکی از روش‌های ساده و سنتی مقابله با دامپینگ است. عوارض یادشده نوعی از عوارض وارداتی است که به‌طور معمول برای جبران آثار کمک‌های دولتی و نیز حمایت از تولیدکننده داخلی صورت می‌گیرد^{۳۱} تا تولیدکننده داخلی امکان رقابت با واردکننده را داشته باشد. افزایش رقابت‌پذیری سبب افزایش کارایی بازار می‌شود که یکی از ارکان مهم اقتصاد مقاومتی و انعطاف‌پذیری اقتصادی است.

در این روش، با وضع عوارض و بالا رفتن قیمت تمام‌شده کالای وارداتی در کشور واردکننده، از تولیدکننده داخلی حمایت می‌شود. همچنین ممکن است دولت از این ابزار برای کنترل واردات نیز استفاده نماید؛ چراکه معمولاً با کاهش سود ناشی از واردات، حجم واردات کالاهای موردنظر به کشور نیز کاهش می‌یابد. این شیوه را می‌توان مبتنی بر الگوی «اقتصاد ترمیمی» که یکی از الگوهای اقتصاد مقاومتی به‌شمار می‌رود^{۳۲} تلقی نمود.

۳۰. عبدالحسین، شیروی و مهشید، جعفری هرندی، پیشین، ص ۵۰.

۳۱. قاسم، خادم رضوی و سمیه، زیلابی، پیشین، ص ۷۱.

۳۲. مجید، فشاری و جواد، پورغفار، پیشین، ص ۳۴.

به موجب ماده ۹ این تصویب‌نامه، پس از تشخیص واردات زیرقیمت یا یارانه‌ای از سوی کارگروه تحقیق، این کارگروه تقاضای وضع عوارض قطعی ضد قیمت‌شکنی یا جبرانی را در قالب «سود بازرگانی ویژه» از هیئت وزیران به عمل می‌آورد. به موجب این تصویب‌نامه، برای عوارض جبرانی بایستی ضوابطی رعایت گردد:

نخست اینکه، حداکثر عوارض جبرانی قابل مطالبه معادل «حاشیه قیمت‌شکنی (دامپینگ)» یا «میزان یارانه تعیین شده از سوی کارگروه» است. باید توجه داشت که تعیین میزان عوارض جبرانی از حیث اقتصادی بسیار اهمیت دارد، زیرا از یک سو این عوارض در عین حفظ و بقای رابطه تجاری خارجی، باید مؤثر باشد و از تولیدکننده داخلی حمایت کافی به عمل آورد. از سوی دیگر، اگر أخذ این عوارض بیشتر از حاشیه قیمت‌شکنی باشد، تولیدکننده داخلی برای افزایش کیفیت و نیز کاهش قیمت، رغبتی از خود نشان نمی‌دهد؛ چراکه وضع عوارض جبرانی امکان رقابت را از کالاهای خارجی گرفته است. به عبارت دیگر، وضع عوارض جبرانی تا حدی مفید است که صرفاً با دامپینگ و قیمت‌شکنی کالای وارداتی مقابله نماید و در تعیین آن به حداقل ممکن اکتفا گردد، نه اینکه یک مزیت اقتصادی ناعادلانه را برای کالای داخلی فراهم آورد. از این رو، موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی، مراجع ملی را به وضع عوارض به مقدار کمتر از حاشیه دامپینگ تشویق می‌کند.^{۳۳} در همین راستا تبصره بند «الف» ماده ۹ تصویب‌نامه مقرر می‌دارد، در صورتی که به تشخیص کارگروه تحقیق، اعمال عوارض به میزان کمتر از حاشیه قیمت‌شکنی یا مبلغ یارانه برای جبران لطمه کافی باشد، سود بازرگانی ویژه، معادل عوارض کمتر اعمال خواهد شد.

دوم، به موجب بند «ب» ماده یادشده، عوارض جبرانی باید به صورت غیرتبعیض‌آمیز از کلیه صادرکنندگانی که در مورد آنها قیمت‌شکنی یا اعطای یارانه از سوی دولت کشور صادرکننده احراز شده است، أخذ گردد و حتی‌الامکان بایستی نام صادرکنندگان و یا دست‌کم، نام کشورهای صادرکننده کالای مشمول عوارض یادشده در مصوبه هیئت وزیران قید شود.

۳۳. عبدالحسین، شیروی و مهشید، جعفری هرندی، پیشین، ص ۵۱.

سوم، وضع عوارض جبرانی و به‌طور کلی اقدامات مقرر در این تصویب‌نامه به‌عنوان یک اقدام موقت پیش‌بینی شده است که در اجرای آن بایستی به حداقل زمان ممکن اکتفا شود؛ لذا بند «پ» ماده ۹ تصویب‌نامه، وضع عوارض جبرانی را صرفاً تا زمانی که جهت مقابله با خسارات ناشی از واردات یارانه‌ای یا زیرقیمت ضرورت دارد، مجاز می‌داند. به‌موجب تبصره یک ذیل همین بند، عوارض جبرانی برای یک دوره حداکثر پنج‌ساله وضع می‌شود که تمدید آن مستلزم بازنگری مجدد و انجام دوباره تحقیق است.

چهارم، تصویب‌نامه تلاش کرده است تا ضمن رعایت اصل عدم تبعیض، از وضع عوارض جبرانی به‌عنوان آخرین راهکار استفاده نماید. لذا صادرکنندگانی که از آنها تعهد قیمتی^{۳۴} گرفته شده است، از شمول أخذ عوارض جبرانی مستثنی شده‌اند.

لازم به ذکر است که ضوابط یادشده در خصوص سایر اقدامات مقرر در تصویب‌نامه از قبیل عوارض موقتی^{۳۵} (ماده ۷) و اقدامات حفاظتی^{۳۶} (ماده ۱۲) نیز اعمال می‌گردد. البته مدت اعمال اقدامات موقتی حداکثر چهار ماه (تحت شرایطی قابل تمدید تا ۶ یا ۹ ماه) و در خصوص اقدامات حفاظتی با احتساب دوره اقدامات موقتی، حداکثر چهار سال است.

در مقام ارزیابی می‌توان گفت که در این تصویب‌نامه تلاش شده است تا عوارض جبرانی در قالب اقدامات موقتی، قطعی و حفاظتی، با توجه به اصول حقوقی و استانداردهای بین‌المللی وضع شود؛ لیکن آنچه سبب ایجاد تردید در این باره می‌شود، مکانیسم پیچیده و سازوکارهای اجرایی آن است. به‌عبارت ساده‌تر، هرچند مقررات پیش‌بینی‌شده در تصویب‌نامه

۳۴. به‌موجب ماده ۷ تصویب‌نامه، کارگروه تحقیق می‌تواند در خصوص قیمت‌شکنی یا یارانه، با دریافت تعهد از طرف صادرکننده مبنی بر تجدیدنظر در قیمت‌ها یا متوقف نمودن صادرات زیر قیمت به ایران یا توقف یا محدود ساختن پرداخت یارانه از سوی دولت کشور صادرکننده، تحقیق را متوقف کند و یا به‌حال تعلیق درآورد؛ البته صادرکنندگان هیچ الزامی به دادن این تعهد ندارند. ۳۵. اعمال عوارض موقتی پس از انجام تحقیقات و بررسی اطلاعات طرف‌های ذی‌نفع، زمانی صورت می‌پذیرد که کارگروه تحقیق در تشخیص مقدماتی به جمع‌بندی اولیه مبنی بر وقوع قیمت‌شکنی یا اعطای یارانه از سوی کشور صادرکننده و لطمه ناشی از آن بر تولیدکنندگان داخلی رسیده باشد. اعمال این اقدامات پس از تصویب وزرای عضو کمیته ماده ۱ تصویب‌نامه به میزان عوارض ضدقیمت‌شکنی یا جبرانی و در قالب سود بازرگانی ویژه صورت می‌پذیرد.

۳۶. اقدامات حفاظتی در قالب وضع سود بازرگانی و یا محدودیت‌های مقداری (سه‌میه) تنها در شرایطی اعمال می‌شوند که در نتیجه تحولات پیش‌بینی نشده، واردات کالایی به کشور به صورت ناگهانی تا حدی افزایش یابد که به تولیدکنندگان داخلی کالاهای مشابه «لطمه جدی» وارد کند یا خطر بروز چنین لطمه‌ای را برای آنها پدید آورد.

با اصول حقوقی انطباق دارد، لیکن حصول نتیجه مطلوب صرفاً منوط به نحوه اجرای این تصویب‌نامه و چگونگی عملکرد تشخیصی و اجرایی کارگروه است. توجه به این نکته نیز ضرورت دارد که در وضع عوارض جبرانی، مرز بسیار باریکی وجود دارد که اگر به آن توجه نشود، اقدامات صورت‌گرفته برای مقابله با دامپینگ به‌جای افزایش رقابت در بازار، سبب غیررقابتی و ناکارآمد شدن بازار می‌شود که نه‌تنها اقدامی در راستای اقتصاد مقاومتی شمرده نمی‌شود، با آن نیز مغایر است.^{۳۷}

۲.۲. مقابله با طفره فریب‌کارانه

از جمله معضلاتی که پس از خاتمه رسیدگی و وضع عوارض ضد دامپینگ ممکن است ایجاد شود، «طفره فریب‌کارانه» است. یک صادرکننده که در خصوص کالای وی اقدامات ضد دامپینگ از جمله عوارض جبرانی وضع شده است، می‌تواند اقدام به دور زدن قانون و فرار از عوارض ضد دامپینگ از طریق شیوه‌های متقلبانه نماید.^{۳۸} ارسال کالا به صورت قطعات منفصل به‌جای ارسال کالای مونتاژ شده و کامل و یا تغییر مبدأ ارسال کالا، از جمله مهم‌ترین این شیوه‌ها است.^{۳۹} صادرکننده به‌واسطه این اقدامات متقلبانه و با دور زدن قانون، عملاً کالای خود را بدون پرداخت عوارض جبرانی و به قیمت مورد نظر خود وارد کشور مقصد نموده، به هدف خود یعنی حذف رقبا دست می‌یابد. بنابراین در صورت عدم اتخاذ راهکارهای مناسب برای مقابله با طفره فریب‌کارانه، اقدامات دیگر مقابله با دامپینگ، از جمله وضع عوارض جبرانی در عمل، بی‌فایده خواهد بود.

علی‌رغم تلاش‌های بسیاری که به‌منظور قانون‌گذاری در این حوزه صورت پذیرفته است،^{۴۰} در خصوص مقابله با طفره فریب‌کارانه، مقررات بین‌المللی وجود ندارد. البته برخی از کشورها مبادرت به تنظیم قواعد و قوانین داخلی در این زمینه نموده‌اند. در حقوق داخلی ایران مقابله با طفره فریب‌کارانه به صورت اجمالی مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است.

37. Lino, Briguglio et al., op.cit, p. 13.

۳۸. عبدالحسین، شیروی و مهشید، جعفری هرندی، پیشین، ص ۵۲.

۳۹. قاسم، خادم رضوی و سمیه، زیلابی، پیشین، ص ۷۲؛ رضا، معبودی؛ سروش، فلاحتی؛ سلما، کبیر، «تأملی بر کاستی‌های مقررات ایران در خصوص احراز قیمت‌شکنی (دامپینگ) در مقایسه با موافقت‌نامه ضد دامپینگ سازمان تجارت جهانی»، پژوهش‌های بازرگانی، دوره ۲۲، ش ۸۵ (۱۳۹۶)، ص ۲۰۸.

۴۰. عبدالحسین، شیروی و مهشید، جعفری هرندی، پیشین، ص ۵۳؛ قاسم، خادم رضوی و سمیه، زیلابی، پیشین، صص ۷۲-۷۳.

تبصره ۲ ذیل بند «پ» ماده ۹ تصویب‌نامه مقرر می‌دارد: «چنانچه تشخیص داده شود که برای خنثی کردن یا تضعیف اثر عوارض قطعی ضد قیمت‌شکنی یا جبرانی، واردات کالاهای مشمول این اقدام‌ها از طریق کشور ثالث صورت می‌گیرد، کارگروه تحقیق می‌تواند جهت مقابله با طفره از عوارض قطعی وضع شده، این اقدامات را به کشور ثالث نیز تسری دهد». این تبصره مقابله با طفره فریب‌کارانه از طریق واردات کالا از یک کشور ثالث را مورد توجه قرار داده است؛ درحالی که ممکن است این اقدام از طریق واردات کالاهای تجزیه‌شده و یا اعمال تغییرات اندک در کالا و تغییر تعرفه آن صورت پذیرد. از این رو، می‌توان گفت که این تبصره جامع نبوده، تمام مصادیق طفره فریب‌کارانه را دربر نمی‌گیرد^{۴۱} و در نتیجه نمی‌تواند به نحو مطلوبی مانع ارتکاب اقدامات متقلبانه از سوی صادرکنندگان برای قیمت‌شکنی در بازار ایران شود. بهتر این بود که قانون‌گذار در این تبصره، مصادیق طفره فریب‌کارانه را به صورت تمثیلی بیان می‌نمود تا دست کارگروه تحقیق برای توسعه این مفهوم و مقابله با آن، باز باشد.

۳.۲. اقدامات موقتی

یکی دیگر از روش‌هایی که برای مقابله با دامپینگ در تصویب‌نامه پیش‌بینی شده، وضع اقدامات موقتی است. هرچند ماده ۸ تصویب‌نامه که به تبیین اقدامات موقتی پرداخته است، صرفاً به وضع عوارض موقتی اشاره دارد، لیکن به‌نظر می‌رسد که مفاد ماده ۷ تصویب‌نامه مبنی بر اخذ تعهد قیمتی نیز به‌عنوان یک اقدام موقتی قابل تحلیل باشد. علاوه بر مقررات تصویب‌نامه، ماده ۶۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی نیز نوعی اقدامات موقتی در خصوص مقابله با دامپینگ را پیش‌بینی کرده است.

به‌موجب ماده ۸ تصویب‌نامه، در صورتی که کارگروه در تشخیص مقدماتی به جمع‌بندی اولیه مبنی بر وقوع قیمت‌شکنی یا اعطای یارانه از سوی کشور صادرکننده و لطمه ناشی از آن به تولیدکنندگان داخلی رسیده باشد، می‌تواند پیشنهاد وضع عوارض موقتی در قالب سود بازرگانی ویژه را مطرح نماید. این سازوکار همانند وضع عوارض جبرانی است، با این تفاوت که اعمال این عوارض موقتی حداقل شصت روز پس از آغاز تحقیق ممکن است و بایستی

۴۱. رضا، معبودی و همکاران، پیشین، ص ۲۰۹.

به حداقل زمان ممکن که حداکثر از چهار ماه تجاوز نمی‌نماید، محدود شود که البته با شرایطی تا حداکثر شش یا نه ماه قابل افزایش است. چنان‌که پیش‌تر بیان شد، ضوابط حاکم بر وضع عوارض جبرانی یعنی اصل عدم تبعیض، موقتی بودن، اکتفا به حداقل عوارض ممکن از حیث مبلغ (حاشیه قیمت‌شکنی) و مدت زمان، در خصوص عوارض موقتی نیز باید رعایت شود.

بر اساس ماده ۷ تصویب‌نامه، کارگروه تحقیق می‌تواند در خصوص قیمت‌شکنی، با دریافت تعهد از صادرکننده مبنی بر تجدیدنظر در قیمت‌ها و یا متوقف کردن صادرات زیرقیمت به ایران، تحقیق را متوقف نموده یا به حالت تعلیق درآورد. در این شیوه به صادرکننده فرصتی داده می‌شود تا نسبت به اصلاح قیمت‌ها اقدام نماید. اعمال این شیوه منوط به پذیرش صادرکننده برای دادن چنین تعهدی است، وگرنه قانوناً نمی‌توان صادرکننده را به دادن این تعهد الزام نمود. در حقیقت، صادرکننده می‌تواند با دادن این تعهد، خود را از شمول سایر اقدامات ضد دامپینگ از جمله عوارض موقتی و قطعی مستثنی سازد.

علاوه بر مصادیق یادشده در تصویب‌نامه، برای تبیین اقدامات موقتی بایستی به قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی نیز توجه نمود. جزء یک بند «د» ماده ۴۵ این قانون در مقام تعریف قیمت‌گذاری تهاجمی به‌عنوان یکی از مصادیق رویه‌های ضد رقابتی چنین مقرر داشته است: «عرضه کالا یا خدمت به قیمتی پائین‌تر از هزینه تمام‌شده آن به نحوی که لطمه جدی به دیگران وارد کند یا مانع ورود اشخاص جدید به بازار شود». از این تعریف می‌توان دریافت که دامپینگ، یکی از مصادیق قیمت‌گذاری تهاجمی به‌شمار آمده، اخص از این مفهوم است؛ چه اینکه اصولاً دامپینگ در خصوص عرضه کالا به قیمت پایین‌تر از قیمت عادی در جریان صادرات کالا از یک کشور به کشور دیگر اطلاق می‌شود، درحالی که قیمت‌گذاری تهاجمی، اعم از مصادیق داخلی و خارجی است.

به‌موجب بند ۳ ماده ۶۱ این قانون، «هرگاه شورا [شورای رقابت] پس از وصول شکایات یا انجام تحقیقات لازم احراز کند که یک یا چند مورد از رویه‌های ضد رقابتی موضوع مواد (۴۴) تا (۴۸) این قانون توسط بنگاهی اعمال شده است، می‌تواند حسب مورد یک یا چند

تصمیم زیر را بگیرد: «... ۳- دستور به توقف هر رویه ضد رقابتی یا عدم تکرار آن...»؛ بنابراین شورای رقابت می‌تواند در خصوص دامپینگ و قیمت‌گذاری تهاجمی نیز دستور به توقف رویه و عرضه کالا به قیمت پایین‌تر بدهد.

۴.۲. سهمیه‌بندی

سهمیه‌بندی از جمله اقدامات ضد رقابتی است که به‌عنوان وسیله‌ای برای جلوگیری از واردات بی‌رویه انجام می‌شود. در حقیقت، سهمیه‌بندی مانع ورود هرگونه محصول مشابه به کشور مشخص می‌گردد.^{۴۲} برای حمایت از تولید داخلی و توجه به رشد و ارتقای نهادهای تولیدکننده داخلی، سهمیه‌بندی در واردات کالا می‌تواند به‌عنوان اقدامی در راستای مقابله با دامپینگ محسوب گردد. چه اینکه بر اساس سیاست سهمیه‌بندی، میزان واردات کالای خارجی صرفاً به میزان نیاز بازار داخلی که از طریق تولیدات داخلی پوشش داده نمی‌شود، صورت می‌پذیرد و در نتیجه، این واردات نمی‌تواند تأثیری بر عرضه و تقاضا و قیمت کالای داخلی داشته باشد. لذا دولت برای اعمال سهمیه‌بندی باید با بررسی نیازهای داخلی و میزان تولیدات پاسخگوی نیاز یادشده به تبیین و بررسی دقیق در این حوزه پرداخته، صرفاً به میزان نیاز کشور به محصولات که در داخل کشور تولید نمی‌شود، مجوز واردات بدهد.

این روش در موافقت‌نامه ضد دامپینگ ذکر نشده است و تنها کشورهای غیرعضو سازمان تجارت جهانی می‌توانند از این روش استفاده نمایند؛ چه اینکه سهمیه‌بندی خود یک اقدام غیررقابتی محسوب شده، با اصل آزادی تجارت مغایرت دارد.^{۴۳} لذا در صورتی که کشورها در فرایند عضویت در سازمان تجارت جهانی قرار گیرند، امکان استفاده از این روش را ندارند.

استفاده از سهمیه‌بندی در تصویب‌نامه به صورت محدود و صرفاً در خصوص اقدامات حفاظتی و به‌موجب بند «الف» ماده ۱۲ تصویب‌نامه تجویز شده است: «اقدامات حفاظتی در قالب وضع سود بازرگانی و یا محدودیت‌های مقداری (سهمیه) تنها در شرایطی اعمال می‌شوند که در نتیجه تحولات پیش‌بینی‌نشده، واردات کالایی به کشور به صورت ناگهانی

۴۲. قاسم، خادم رضوی و سمیه، زیلابی، پیشین، ص ۷۳.

۴۳. همان.

تاحدی افزایش یابد که به تولیدکنندگان داخلی کالاهای مشابه «لطمه جدی» وارد آورد یا خطر بروز چنین لطمه‌ای را برای آنها پدید آورد». بنابراین استفاده از سهمیه‌بندی صرفاً در صورت ورود لطمه جدی و یا خطر ورود چنین زبانی امکان‌پذیر است. شایان ذکر است که تصویب‌نامه بین «لطمه» و «لطمه جدی» تمایز قائل شده است. مقصود از لطمه، «زیان قابل ملاحظه» و مقصود از لطمه جدی، «زیان عمده» به وضعیت تولیدکنندگان داخلی است.

بدون تردید کنترل واردات می‌تواند مانع جدی برای دامپینگ محسوب شود؛ ولی از آنجا که سهمیه‌بندی، خود یک اقدام ضدرقابتی محسوب می‌شود، لذا می‌تواند در بلندمدت تأثیر منفی در اقتصاد و تولید کشور داشته باشد. چه اینکه زمینه رقابت سالم بین تولیدات داخلی و خارجی را از بین خواهد برد و از بین رفتن رقابت، خود اقدامی برخلاف سیاست‌های اقتصاد مقاومتی محسوب شده، تولید داخلی را با چالش‌هایی روبه‌رو می‌نماید. بنابراین چنین به نظر می‌رسد که استفاده از این شیوه باید صرفاً به صورت موقت و کوتاه‌مدت مورد استفاده قرار گیرد.

۲.۵. حمایت حاکمیتی از زیان‌دیده

یکی دیگر از شیوه‌های حمایت از صنایع و تولیدکنندگان داخلی که از دامپینگ متضرر شده‌اند، اعطای یارانه و حمایت مالی از آنهاست. در این روش، صنایع یادشده به ارائه اسناد مثبت مدعای خود مبادرت می‌نمایند تا بتوانند از یارانه‌های حمایتی دولت (سوبسید) برخوردار شوند. در این شیوه برخلاف وضع عوارض جبرانی، با اعطای یارانه به تولید داخلی، هزینه تمام‌شده کالای داخلی کاهش می‌یابد تا توان رقابت با کالاهای وارداتی را داشته باشد. این امر برای حمایت از کار و تولید داخلی و نیز مقابله با رفتارهای دامپینگی است که در صدد شکست سایر تجار هستند. شیوه یادشده در کشورهای غیرعضو سازمان تجارت جهانی مرسوم است و تنها کشورهای پیش‌گفته می‌توانند از این شیوه برای حمایت از تولیدکنندگان داخلی و افزایش نرخ اشتغال استفاده نمایند، زیرا در مقررات سازمان تجارت جهانی امکان اعطای یارانه وجود ندارد و اعطای یارانه نقض مقررات سازمان تجارت جهانی محسوب می‌شود.

در ارزیابی این شیوه نیز باید چنین گفت که اعطای یارانه به تولید داخلی از جهات متعددی قابل انتقاد است؛ نخست اینکه استفاده از این شیوه، زمینه رقابت سالم را از میان می‌برد که نتیجه آن تضعیف تولید داخلی است. اعطای یارانه دولتی، نوعی تبعیض و رانت محسوب می‌شود و تولیدکننده داخلی که از یارانه دولتی برخوردار است، انگیزه‌ای برای رقابت و خلاقیت ندارد. دوم، این یک روش هزینه‌بر برای دولت‌هاست و به‌ویژه در خصوص دولت‌هایی که با مشکلات اقتصادی مواجه هستند، قابلیت اجرا ندارد؛ چراکه موجب هدررفت منابع داخلی می‌شود. سوم، استفاده از این شیوه از سوی کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی نیز غیرممکن است. نتیجه اینکه از این شیوه، صرفاً در شرایط خاص و به صورت موقت می‌توان استفاده کرد.^{۴۴}

۳. شیوه‌های مقابله با دامپینگ بر اساس موازین فقهی

در فقه امامیه به استناد آیات شریفه قرآن و روایات متعدد، رقابت در فعالیت‌های مثبت و مفید، امری مورد پذیرش است که بر اساس آن می‌توان برای دستیابی به مقصود و رسیدن به توازن و رشد و ارتقای اقتصادی، آن را مورد توجه قرار داد.^{۴۵} موضوعاتی همانند دامپینگ، زاده تجارت و بازارهای امروزی هستند و احکام خاص فقهی در این خصوص وجود ندارد؛ لیکن با مذاقه در بسیاری از اصول فقهی و قواعد کلی حاکم بر معاملات و تجارت، می‌توان دیدگاه فقه امامیه در خصوص موضوعات مستحدثه همانند دامپینگ را استنباط نمود.

فقه‌های امامیه بر مبنای روایتی^{۴۶} از پیامبر (ص) معتقدند ورود در بیع دیگری جایز نیست؛ مقصود از ورود در بیع دیگری که از آن به «السوم علی السوم» نیز تعبیر شده، آن است که پس از توافق دو نفر برای انجام معامله یا پس از انعقاد معامله و در زمان خیار مجلس، شخص دیگری به‌عنوان فروشنده یا خریدار وارد بیع شده، قیمت کمتری برای فروش و یا قیمت بیشتری برای خرید پیشنهاد دهد؛ به‌گونه‌ای که خریدار یا فروشنده از انجام معامله منصرف گردد. برخی فقها بر مبنای اصل صحت و ضعف سندی روایت یادشده، این نهی را

۴۴. همان، ص ۷۴.

۴۵. جمعی از نویسندگان، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، *مبانی اقتصاد اسلامی*، (تهران: انتشارات سمت، ج ۴، ۱۳۸۷)، ص ۱۴۹.

۴۶. مفاد این روایت چنین است: «و نهی رسول الله (ص) أن یدخل الرجل فی سوم أخیه المسلم» (محمد بن الحسن، حرعاملی، *تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*، ج ۱۷، قم: مؤسسه آل‌البیت (ع) لإحياء التراث، ج ۲، ۱۴۱۴ ق)، ص ۴۵۹.

حمل بر کراهت نموده^{۴۷} و برخی دیگر نیز قائل به حرمت آن شده‌اند^{۴۸}. در جایی که شخصی با پیشنهاد قیمت کمتر مانع انعقاد معامله با فروشنده شود، موضوع با بحث دامپینگ قابل مقایسه است؛ چه اینکه در دامپینگ نیز صادرکننده خارجی با قیمت‌شکنی، مانع انعقاد قرارداد با تولیدکننده داخلی شده، بازار را از دست وی خارج می‌کند.

صرف‌نظر از روایت یادشده، می‌توان از مبانی کلی فقهی چون «منع اکل مال بباطل»، «لاضرر» و «نفی اختلال نظام» که در ادامه به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرد، ممنوعیت دامپینگ را استنباط نمود. بر اساس موازین فقهی برای مقابله با دامپینگ می‌توان ضمانت‌اجراهایی به شرح زیر را در نظر گرفت:

۳.۱. پرداخت خسارت

از مهم‌ترین قواعد موجد مسئولیت در فقه امامیه که می‌تواند در راستای جبران خسارت ناشی از دامپینگ مورد استناد قرار گیرد، قواعد تسبیب و لاضرر است.

چنان‌که بیان شد یکی از اهداف اصلی دامپینگ حذف رقابت است. صادرکننده‌ای که محصول خود را با قیمتی کمتر از قیمت تمام‌شده یا قیمت عادی در بازار یک کشور عرضه می‌نماید، تلاش دارد تا با در دست گرفتن بازار آن محصول، رقبا را از عرصه رقابت خارج کند؛ از این رو، دامپینگ می‌تواند سبب ورود خسارت به تولیدکنندگان داخلی گردد. بر اساس قاعده تسبیب، هرکس به دیگری خسارتی وارد آورد، به‌گونه‌ای که خسارت مستند به عمل وی باشد، مکلف به جبران خسارت خواهد بود^{۴۹}. به اعتقاد بسیاری از حقوق‌دانان، شرط

۴۷. ابوالقاسم نجم‌الدین، حلی (محقق حلی)، *شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، ج ۲، (تهران: انتشارات استقلال، چ ۲، ۱۴۰۹ ق)، ص ۲۷۵؛ شیخ محمدحسن، نجفی، *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام*، ج ۲۲، (قم: دفتر نشر علوم اسلامی، چ ۲، ۱۳۶۶)، ص ۴۶۰؛ مولی احمد، نراقی، *مستند الشیعه*، ج ۱۴، (مشهد: مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث العربی، چ ۱، ۱۴۱۸ ق)، ص ۳۱.

۴۸. ابوجعفر محمدبن حسن، طوسی (شیخ طوسی)، *النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی*، (بیروت: دارالکتب العربی، ۱۴۰۰ ق)، ص ۳۷۴؛ ابن‌ادریس، الحلی، *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*، ج ۲، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چ ۳، ۱۴۱۴ ق)، ص ۲۵۲؛ زین‌الدین بن علی، جبعی‌العاملی (شهید ثانی)، *مسالك الافهام فی شرح شرایع الاسلام*، ج ۳، (بیروت: مؤسسه المعارف الاسلامی، چ ۲، ۱۴۰۴ ق)، ص ۱۸۷؛ علی‌بن‌الحسین، کرکی (محقق کرکی)، *جامع المقاصد فی شرح قواعد العلامه*، ج ۴، (قم: مؤسسه آل‌البیت (ع) لاحیاء التراث، چ ۱، ۱۴۰۸ ق)، ص ۵۱.

۴۹. ابوجعفر محمدبن حسن، طوسی (شیخ طوسی)، *المبسوط فی الفقه الامامیه*، ج ۳، (بیروت: المکتبه المرتضویه، ۱۳۵۱)، ص ۶۰؛ شیخ محمدحسن، نجفی، پیشین، ج ۳۷، ص ۶۰؛ سید مصطفی، محقق داماد، *قواعد فقه، بخش مدنی*، ج ۱، (تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، چ ۱۳، ۱۳۸۵)، ص ۱۱۷.

اعمال قاعده تسبیب، اثبات تقصیر عامل زیان است.^{۵۰} صرف‌نظر از اینکه بعضی فقها و حقوق‌دانان تقصیر را در تسبیب نیز شرط نمی‌دانند^{۵۱} و با توجه اینکه صادرکننده خارجی به قصد حذف رقبا به عرضه محصولات خود با قیمتی کمتر از قیمت عادی یا تمام‌شده در بازار اقدام می‌نماید و این اقدام، خلاف عرف و ضوابط بازار است، تقصیر وی محرز به نظر می‌رسد و در لزوم جبران خسارت از سوی وی نباید تردید کرد.

در خصوص اثبات حکم به جبران خسارت از طریق قاعده لاضرر، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد.^{۵۲} البته با وجود امکان استناد به قاعده تسبیب، استناد به قاعده لاضرر سالبه به انتفای موضوع است؛ لیکن قاعده لاضرر از جهت دیگری در این خصوص قابل استفاده است. یکی از قواعدی که از قاعده لاضرر استنباط می‌شود، قاعده «منع سوءاستفاده از حق» است.^{۵۳} برخی حقوق‌دانان تجاوز فرد از حدود حق خود را سوءاستفاده از حق نامیده‌اند.^{۵۴} در نظام حقوقی فرانسه سه مبنای برای تشخیص سوءاستفاده از حق ذکر شده است^{۵۵}؛ بر اساس دیدگاه نخست، سوءاستفاده از حق صرفاً به معنای عمد در ورود ضرر در مقام اعمال حق یا همان «قصد اضرار» است.^{۵۶} برخی حقوق‌دانان این دیدگاه را «نگرش مضیق» نامیده‌اند.^{۵۷}

۵۰. سید حسن، امامی، حقوق مدنی، ج ۱، (تهران: کتابفروشی اسلامیة، چ ۱۴، ۱۳۷۳)، ص ۳۹۳؛ ناصر، کاتوزیان، ضمان قهری، مسئولیت مدنی، ج ۱، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۹)، ص ۱۳۶.

۵۱. سید میرعبدالفتاح، حسینی المرآغی، العناوین الفقهیه، ج ۲، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۷ ق)، ص ۴۳۵؛ حمید، بهرامی - احمدی و عزیزالله، فهیمی، «مبانی مسئولیت مدنی زیست‌محیطی در فقه و حقوق ایران»، معارف اسلامی و حقوق، سال هشتم، ش ۲ (۱۳۸۶)، ص ۱۲۲.

۵۲. سید مصطفی، محقق داماد، پیشین، صص ۱۵۸-۱۶۱.

۵۳. حمید، بهرامی احمدی، سوءاستفاده از حق، مطالعه تطبیقی در حقوق اسلام و دیگر نظام‌های حقوقی، (تهران: انتشارات اطلاعات، چ ۳، ۱۳۷۷)، ص ۲۳۳؛ علی، انصاری، «سوءاستفاده از اضطرار با رویکردی به اندیشه فقهی امام خمینی (ره)»، پژوهشنامه متین، ش ۵۳ (۱۳۹۰)، ص ۲۹؛ مصطفی، جباری و بهروز، صابریان، «تک‌فرزندی، مصداق سوءاستفاده از حق»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، شماره ۱۱ (۱۳۹۳)، ص ۶۹.

۵۴. ناصر، کاتوزیان، «سوءاستفاده از حق یا تقصیر در اجرای حق»، فصلنامه حقوق، ش ۲۱ (۱۳۵۸)، ص ۱۰۵.

۵۵. حمید، بهرامی احمدی، پیشین، صص ۱۰۵-۱۱۷؛ سیدحسین، صفایی و حبیب‌الله، رحیمی، مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)، (تهران: سمت، چ ۱، ۱۳۸۹)، ص ۱۸۶.

56. Hénri, Jean et Léon, Mazeaud, *Leçons de Droit Civil, T. 2, Vol. 1, Obligations: Théorie Générale*, par F. Chabas, (Paris: L.G.D.J. 9e edition, 1998), p. 467; Georges, Ripert, "Les Règles du Droit Civil Applicables aux Rapports Internationaux", in *Collected Courses of the Hague Academy of International Law* (Volume 044) (Le Hague: Academy of International Law, 1933), p. 618.

۵۷. غلامرضا، حاجی نوری، «بازگشت اعتدال به نظریه سوءاستفاده از حق»، فقه و حقوق اسلامی، سال ۶، ش ۱۱ (۱۳۹۴)، ص ۱۴۷.

در مقابل، بعضی با استناد به «هدف اجتماعی حقوق»^{۵۸} و برخی بر اساس تئوری «تقصیر در اجرای حق»، عنصر عمد را برای تحقق سوءاستفاده از حق ضروری ندانسته‌اند.^{۵۹} به نظر می‌رسد، حتی بر اساس نگرش مضیق می‌توان دامپینگ را نوعی سوءاستفاده از حق تلقی کرد. چه اینکه هرچند اشخاص حق دارند در حوزه تجارت با کاهش قیمت، زمینه را برای فروش و سود بیشتر خود فراهم نمایند، لیکن در دامپینگ، صادرکننده به قصد حذف رقبا و اضرار به ایشان، اقدام به کاهش قیمت می‌کند که این اقدام قطعاً مصداق سوءاستفاده از حق قرار می‌گیرد.

برخی عقیده دارند که استناد به مسئولیت مدنی برای جبران خسارت ناشی از دامپینگ، محدود به کشورهایی است که به سازمان تجارت جهانی نپیوسته‌اند.^{۶۰} لیکن به نظر می‌رسد که بحث مطالبه خسارت بر اساس قواعد عام مسئولیت، خارج از شمول موافقت‌نامه و مقررات سازمان تجارت جهانی باشد و در هر صورت، امکان مطالبه خسارت ناشی از دامپینگ بر اساس قوانین داخلی کشورها وجود دارد. برای مطالبه خسارت، تولیدکننده داخلی باید سه امر را ثابت نماید: وقوع قیمت‌شکنی، ورود زیان، و رابطه سببیت بین این دو. زیان ناشی از دامپینگ اصولاً زیان ناشی از کاهش تولید و ازدست دادن بازار است که نوعی عدم‌النفع محسوب می‌شود. بر اساس تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، جبران منافع ممکن‌الحصول ناشی از جرم در صورتی که صدق اتلاف نماید، امکان‌پذیر است. مقصود از صدق اتلاف آن است که منافع حاصل‌نشده در نتیجه رفتار زیان‌بار، مسلم بوده یا عرفاً قابل تحقق و در حکم مسلم باشد.^{۶۱} لذا زیان‌دیده باید مسلم بودن منافع ایجادنشده را ثابت نماید. شیوه جبران این خسارت نیز اصولاً در قالب پرداخت پول است.

58. Jacques, Flour et Jean-luc, Aubert, *Les Obligations, l'Acte Juridique*, (Paris: Armand Colin. 6e édition, 1996), p. 76; Phillipe, Le Tourneau et Loïc, Cadiet, *Droit de la Responsabilité et des Contrats*, (Paris: Dalloz, 2002), n°563.

59. Georges, Ripert, op.cit, p. 618; Jacques, Flour et Jean-luc, Aubert, op.cit, p. 77.

۶۰. قاسم، خادم رضوی و سمیه، زیلابی، پیشین، صص ۷۳-۷۴.

۶۱. پژمان، محمدی؛ امیر، مرادپور شاد؛ حجت مبین، «تأثیر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بر امکان مطالبه خسارت معنوی و عدم نفع در نظام حقوقی ایران»، پژوهش حقوق خصوصی، سال هفتم، ش ۲۴ (۱۳۹۷)، ص ۷۴؛ راضیه، محب‌پور حقیقی و سید هاشم، پورمولا، «جبران خسارت مالی محرومیت از کار در توقیف و حبس غیرقانونی و اشتباهی از دیدگاه فقه امامیه، مطالعات حقوقی معاصر، سال یازدهم، ش ۲۱ (۱۳۹۹)، ص ۲۴۰.

لزوم جبران خسارات سنگین ناشی از دامپینگ، هزینه‌های دامپینگ را بالا برده، در نتیجه، صادرکننده خارجی درمی‌یابد که دامپینگ سود محدودی را برای وی به‌همراه دارد و یا حتی ممکن است زیان‌بار هم باشد؛ لذا از دیدگاه بازدارندگی و برقراری عدالت اصلاحی، مسئولیت مدنی (جبران خسارت) می‌تواند بسیار مفید واقع شود و نظام اقتصاد بازار را به سمت کارایی اقتصادی رهنمون سازد؛ چه اینکه هم خسارات وارده به تولیدکننده داخلی را جبران نموده، وی امکان رقابت و فعالیت در بازار را بازمی‌یابد و هم با دارا بودن جنبه بازدارندگی، می‌تواند مانع تکرار دامپینگ شود. استفاده از این شیوه اساساً نیازمند مداخله دولت نیست و هر ذی‌نفعی می‌تواند برای مطالبه خسارت وارده به خود مستقیماً به دادگاه مراجعه نماید. البته مداخله دولتی در این گونه موارد نیز ممکن است و شورای رقابت به استناد ماده ۶۷ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، می‌تواند خسارات وارده به منافع عمومی ناشی از دامپینگ (به‌عنوان یک رویه ضدرقابتی) را مطالبه نماید.

۲.۳. تعزیر

چنان‌که بیان شد، به اعتقاد برخی فقها، ورود در معامله دیگری و پیشنهاد فروش با قیمت کمتر تحت عنوان «السوم علی السوم»، مشمول حکم حرمت قرار می‌گیرد. بنابراین، می‌توان طبق قاعده «التعزیر لکل امر محرم»، در خصوص آن مجازات (تعزیر) نیز تعیین نمود.

علاوه بر این، برخی فقها معتقدند که حفظ نظام به نحو کلی، از جمله نظام اقتصادی مسلمین، از واجبات مؤکد بوده، اخلال در آن از امور مورد نهی شارع است.^{۶۲} حتی بعضی این حکم را تعمیم داده و تحت عنوان قاعده «نفی اختلال نظام» از آن یاد نموده‌اند که همه نظام‌های حاکم بر شریعت و زندگانی جمعی مردم را شامل می‌شود.^{۶۳} بر همین اساس، برخی بر این باورند که برای مقابله با اقداماتی که موجب اخلال در نظام اقتصادی می‌شود،

۶۲. سید روح‌الله، موسوی الخمینی، کتاب‌البیع، ج ۲، (تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۴۲۱ ق)، ص ۶۱۹.
 ۶۳. محمدعلی، خورسندیان و الهام، شرعی، «مبانی قاعده نفی اختلال نظام در فقه اسلامی و حقوق موضوعه»، فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال چهل و نهم، ش ۱ (۱۳۹۵)، صص ۸۴-۸۵.

بایستی اقدام به وضع مجازات نمود تا نظام اقتصادی مسلمین دچار خلل نشود.^{۶۴} بدون شک، نظام اقتصادی از جمله مهم‌ترین نظام‌های حاکم بر زندگی اجتماعی است؛^{۶۵} لذا ارتکاب افعالی که به اختلال در نظام اقتصادی منجر شود، به‌عنوان یک حرام شرعی و مصادیقی از قاعده «نفی اختلال نظام» مورد نهی شارع قرار گرفته، می‌تواند مشمول تعزیر نیز قرار گیرد.

علاوه بر مبانی فقهی، مبانی متعدد حقوقی نیز برای مقابله کیفری با جرایم اقتصادی مطرح شده است. به باور حقوق دانان، در کنار جرم‌انگاری در پرتو «نظم اخلاقی» و «نظم حقوقی داخلی و بین‌المللی»، جرم‌انگاری در پرتو «نظم اقتصادی» نیز امکان‌پذیر است. بر این مبنا باید از وجود یک رقابت قانونی بین شرکت‌ها اطمینان حاصل نمود تا از تبعیض و برتری دادن به برخی شرکت‌ها و معامله‌گران در مقابل دیگران جلوگیری به عمل آید که حقوق کیفری در این زمینه می‌تواند نقش مؤثری ایفا نماید.^{۶۶} از آنجا که دامپینگ خلل جدی در نظام اقتصادی ایجاد می‌کند، ضروری است برای مقابله با آن، کیفی‌هایی متناسب با رفتار و فعل ارتكابی در نظر گرفته شود. به نظر می‌رسد که مجازات‌های پیش‌بینی‌شده در قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در راستای همین مبنا وضع شده است.

در نهایت، با در نظر گرفتن آثار مخرب دامپینگ بر نظام اقتصادی و با تکیه بر قواعدی چون «نفی اختلال نظام»، «حرمت شرعی اختلال در نظام اقتصادی» و «جرم‌انگاری در پرتو نظم اقتصادی» می‌توان برای آن مجازات تعزیری در نظر گرفت. در نظام حقوقی ایران علی‌رغم وجود ظرفیت قانونی و شرعی برای مقابله کیفری با دامپینگ، اقدامات جدی در این راستا صورت نگرفته و تنها در بند ۱۲ ماده ۶۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در تبیین شیوه‌های برخورد با رویه‌های ضد رقابتی که از جمله مصادیق آن

۶۴ مسعود، چلبی، جامعه‌شناسی نظم، تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، (تهران: نشر نی، چ ۳، ۱۳۷۵)، ص ۲۲؛ محسن، ملک افضلی، قاعده حفظ نظام و آثار آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۰، ص ۱۵.

۶۵ جلیل، قنوتی و مهشید، جعفری هرندی، «بررسی دامپینگ و مقابله با آن در نظام حقوقی اسلام و ایران»، پژوهش‌های فقهی، دوره ۱۱، ش ۳ (۱۳۹۴)، صص ۴۷۷-۴۷۸.

۶۶ مجتبی، جعفری، «جرم‌انگاری در حقوق فعالیت‌های اقتصادی»، فقه و حقوق اسلامی، سال هفتم، ش ۱ (۱۳۹۵)، صص ۸۷-۹۶.

«قیمت‌گذاری تهاجمی» است، مجازات نقدی ۱۰ میلیون تا یک میلیارد ریالی پیش‌بینی شده است که می‌توان آن را مصداقی از تعزیر شرعی در مقابله با دامپینگ به حساب آورد.

ممکن است این تردید حاصل شود که این شیوه در خصوص شرکت‌های خارجی که مرکز اصلی و محل ثبت آنها در خارج از ایران قرار دارد، قابلیت اعمال ندارد. در این خصوص باید توجه داشت که به موجب قانون «اجازة ثبت شعبه یا نمایندگی شرکت‌های خارجی» مصوب ۱۳۷۶ و آیین‌نامه اجرایی آن، شرکت‌هایی که محصولات خود را به ایران صادر می‌نمایند، اصولاً در ایران دارای شعبه یا نمایندگی هستند و مسئولیت‌های شرکت اصلی در قلمرو ایران برعهده نمایندگی و یا شعبه آنها است؛ لذا مجازات ناشی از ارتکاب دامپینگ نیز در خصوص نمایندگی و شعبه آنها در ایران قابل اعمال می‌باشد.

اعمال مجازات (به‌ویژه جزای نقدی) برای مقابله با دامپینگ از دشواری و پیچیدگی کمتری برخوردار است؛ مضافاً اینکه اعمال این شیوه برخلاف روش‌هایی مانند وضع عوارض جبرانی، اقدامات موقتی و سهمیه‌بندی، خود به‌عنوان یک اقدام ضدرقابتی محسوب نمی‌شود و کاربرد طولانی‌مدت آن، آثار منفی به‌دنبال ندارد.

۳.۳. استرداد منافع تحصیل‌شده

هرچند اقدامات شرکتی که به دامپینگ دست می‌زند در کوتاه‌مدت برای وی سودی ندارد و حتی زیان‌بار است، لیکن پس از خارج کردن رقبا از صحنه رقابت و ایجاد انحصار، سود سرشاری عاید وی می‌گردد که بایستی آن را مصداق بارز «اکل مال بباطل» دانست. لذا در صورتی که فردی با شکستن قیمت‌ها در بازار، زمینه را برای استفاده ناروا از بازار فراهم نموده، به ناحق مابقی تجار را از امکان رقابت بازدارد، باید مال مکتسبه از سوی وی را به حکم فقه محکوم به استرداد دانست که مستند آن آیه ۱۸۸ سوره بقره است. از دیدگاه فقها الفاظ استفاده‌شده در کتاب و سنت، محمول بر معانی عرفی و تشخیص مصادیق آن با عرف است^{۶۷}؛ لذا از آنجا که عرف کسب درآمد از طریق دامپینگ را ناروا و اکل مال بباطل می‌داند، استرداد منافع نامشروع تحصیل‌شده، حداقل ضمانت اجرایی است که برای مرتکب دامپینگ در فقه قابل تصور است.

۶۷. سید مصطفی، محقق داماد، پیشین، ج ۲، ص ۱۶۴.

نتیجه

برای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی باید به عناصر متعددی توجه کرد که از جمله مهم‌ترین آنها، تحقق رقابت سالم و سازنده در نظام اقتصادی و رشد و تقویت تولید ملی است. در همین راستا نظام حقوقی وظیفه دارد با موانع تحقق رقابت سالم و تولید داخلی مقابله نماید که دامپینگ از آن جمله است. در نظام حقوقی ایران و در قوانین برنامه پنج‌ساله توسعه برای مقابله با دامپینگ راهکارهایی نظیر وضع عوارض جبرانی و سهمیه‌بندی اتخاذ شده است. در آخرین مصوبه هیئت دولت در سال ۱۳۹۶ که اختصاصاً به منظور مقابله با دامپینگ وضع شده است نیز تدابیری همانند اخذ تعهدات قیمتی به منظور تجدیدنظر کردن در قیمت‌ها و همچنین وضع عوارض موقتی، مورد تأکید قانون‌گذار قرار گرفته، مضافاً اینکه در این مصوبه مکانیسم‌های منظم‌تری برای تشخیص و تعیین مصادیق دامپینگ در نظر گرفته شده است. از سوی دیگر در این مصوبه به موضوع مقابله با طفره فریب‌کارانه نیز توجه شده است، لیکن مقرر شده همه ابعاد طفره فریب‌کارانه را پوشش نداده، از این حیث ناقص به نظر می‌رسد. اعطای یارانه به بخش تولید و حمایت از تولیدکننده داخلی به نحو موقت و محدود نیز از دیگر راهکارهای مقابله با دامپینگ است که به دلیل هزینه‌بر بودن و ضد رقابتی بودن آن، چندان مورد استفاده قرار نمی‌گیرد.

نکته قابل توجه اینکه همه اقدامات یادشده باید به گونه‌ای مورد استفاده قرار گیرد که خود به عنوان عاملی در راستای نفی رقابت محسوب نشود؛ چه اینکه استمرار استفاده از روش‌های یادشده می‌تواند با ایجاد مزیت‌های اقتصادی ناعادلانه برای تولید داخلی، نظام رقابتی بازار را مخدوش نموده، به تولید ملی صدمه وارد آورد. لذا به نظر می‌رسد که هیچ‌یک از راهکارهای پیش‌بینی شده در مقررات، به عنوان یک راهکار دائمی نمی‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

در فقه امامیه نیز هرچند به دامپینگ به شکل امروزی آن پرداخته نشده است، لیکن بر اساس قواعد کلی موجود در حوزه معاملات و تجارت و نیز بر اساس مبانی‌ای همچون قواعد «تسبیب»، «لا ضرر»، «نفی اختلال نظام»، «منع اکل مال بباطل» و «التعزیر لکل امر محرم»، می‌توان برای مقابله با دامپینگ ضمانت اجرایی همچون جبران خسارت، تعزیر و

استرداد منافع نامشروع را در نظر گرفت؛ ضمانت اجرایی که در عین بازدارندگی، از آنجا که نظام اقتصادی بازار را مخدوش نکرده، از تولید و اقتصاد داخلی و همچنین از اصل رقابت حمایت می‌نماید، می‌تواند به‌عنوان راهکارهای دائمی و بلندمدت نیز مورد توجه قرار گیرد.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

- کتابها

۱. امامی، سید حسن، *حقوق مدنی*، ج ۱، (تهران: کتابفروشی اسلامیة، چ ۱۴، ۱۳۷۳).
۲. بهرامی احمدی، حمید، *سوء استفاده از حق، مطالعه تطبیقی در حقوق اسلام و دیگر نظام‌های حقوقی*، (تهران: انتشارات اطلاعات، چ ۳، ۱۳۷۷).
۳. جمعی از نویسندگان، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، *مبانی اقتصاد اسلامی*، (تهران: انتشارات سمت، چ ۴، ۱۳۸۷).
۴. چلبی، مسعود، *جامعه‌شناسی نظم، تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی*، (تهران: نشر نی، چ ۳، ۱۳۷۵).
۵. صفایی، سید حسین و رحیمی، حبیب‌الله، *مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)*، (تهران: سمت، چ ۱، ۱۳۸۹).
۶. فرهنگ، منوچهر، *فرهنگ بزرگ علوم اقتصادی، انگلیسی به فارسی*، ج ۱، (تهران: نشر البرز، چ ۱، ۱۳۷۱).
۷. قره‌باغیان، مرتضی، *فرهنگ اقتصاد و بازرگانی*، ج ۱، (تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی و علمی رسا، چ ۲، ۱۳۷۲).
۸. کاتوزیان، ناصر، *ضمان قهری، مسئولیت مدنی*، ج ۱، (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۹).
۹. محقق داماد، سید مصطفی، *قواعد فقه، بخش مدنی*، ج ۱ و ۲، (تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، چ ۱۳، ۱۳۸۵).
۱۰. ملک افضلی، محسن، *قاعده حفظ نظام و آثار آن*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۰.

- مقالات

۱۱. اسدی، علی، «نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی»، *سیاست‌های راهبردی و کلان*، سال دوم، ش ۵ (۱۳۹۳).
۱۲. انصاری، علی، «سوء استفاده از اضطرار با رویکردی به اندیشه فقهی امام خمینی (ره)»، *پژوهشنامه متین*، ش ۵۳ (۱۳۹۰).

۱۳. باقری، محمود، «اقتصاد مبتنی بر بازار و کاستی‌های حقوق خصوصی»، *فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست*، ش ۱۹ (۱۳۸۵).
۱۴. بهرامی احمدی، حمید و فهیمی، عزیزالله، «مبانی مسئولیت مدنی زیست‌محیطی در فقه و حقوق ایران»، *معارف اسلامی و حقوق*، سال هشتم، ش ۲ (۱۳۸۶).
۱۵. تراب‌زاده جهرمی، محمدصادق؛ سجادیه، سید علیرضا؛ سمیعی‌نسب، مصطفی، «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، سال دهم، ش ۳۲ (۱۳۹۲).
۱۶. جباری، مصطفی و صابریان، بهروز، «تک‌فرزندی، مصداق سوءاستفاده از حق»، *مطالعات فقه و حقوق اسلامی*، ش ۱۱ (۱۳۹۳).
۱۷. جعفری، مجتبی، «جرمانگاری در حقوق فعالیت‌های اقتصادی»، *مجله مطالعات حقوقی معاصر (فقه و حقوق اسلامی سابق)*، سال هفتم، ش ۱۲ (۱۳۹۵).
۱۸. حاجی نوری، غلامرضا، «بازگشت اعتدال به نظریه سوءاستفاده از حق»، *فقه و حقوق اسلامی*، سال ششم، ش ۱۱ (۱۳۹۴).
۱۹. حیدری، منصور و قربی، سید محمدجواد، «پژوهشی در معنا و مفهوم اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران»، *سیاست دفاعی*، ش ۹۷ (۱۳۹۵).
۲۰. خادم رضوی، قاسم و زیلابی، سمیه، «بررسی بازارشکنی و ابزارهای قانونی مقابله با آن در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا»، *دانش و پژوهش حقوقی*، دوره ۱، ش ۳ (۱۳۹۲).
۲۱. خورسندیان، محمدعلی و الهام، شراعی، «مبانی قاعده نفی اختلال نظام در فقه اسلامی و حقوق موضوعه»، *فقه و مبانی حقوق اسلامی*، سال چهل و نهم، ش ۱ (۱۳۹۵).
۲۲. سیف، اله‌مراد، «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، *آفاق امنیت*، سال پنجم، ش ۱۶ (۱۳۹۱).
۲۳. سیفلو، سجاد، «مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی»، *معرفت اقتصاد اسلامی*، سال پنجم، ش ۲، پیاپی ۱۰ (۱۳۹۳).
۲۴. شریفی طرازکوهی، حسین و فاطمی‌نژاد، سید صلاح‌الدین، «سازمان جهانی تجارت و حقوق بین‌الملل بشر»، *مطالعات حقوقی*، دوره ۸، ش ۴ (۱۳۹۵).
۲۵. شیروی، عبدالحسین و جعفری هرندی، مهشید، «تجارت غیرمنصفانه از طریق دامپینگ و شیوه مقابله با آن در سازمان تجارت جهانی»، *مجله حقوق خصوصی*، سال هفتم، ش ۱۷ (۱۳۸۹).

۲۶. صادقی، محسن و شهیکی‌تاش، محمدنبی، «دامپینگ و تجارت جهانی (با نگاهی بر نارسایی‌های حقوقی و چالش‌های اقتصادی ایران پس از الحاق به WTO)»، مجموعه مقالات همایش راهبرد توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و عضویت در سازمان تجارت جهانی؛ فرصت‌ها و چالش‌ها، (تهران: مؤسسه مطالعات پژوهش‌های بازرگانی، چ ۱، ۱۳۸۳).
۲۷. غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه، «شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی»، *روند*، سال بیست و دوم، ش ۷۱ (۱۳۹۴).
۲۸. فشاری، مجید و پورغفار، جواد، «بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران»، *مجله اقتصادی*، ش ۵ و ۶ (۱۳۹۳).
۲۹. قنواتی، جلیل و جعفری هرندی، مهشید، «بررسی دامپینگ و مقابله با آن در نظام حقوقی اسلام و ایران»، *پژوهش‌های فقهی*، دوره ۱۱، ش ۳ (۱۳۹۴).
۳۰. کاتوزیان، ناصر، «سوءاستفاده از حق یا تقصیر در اجرای حق»، *فصلنامه حقوق*، ش ۲۱ (۱۳۵۸).
۳۱. محب‌پور حقیقی، راضیه و پورمولای، سید هاشم، «جبران خسارت مالی محرومیت از کار در توقیف و حبس غیرقانونی و اشتباهی از دیدگاه فقه امامیه، *مطالعات حقوقی معاصر (فقه و حقوق اسلامی سابق)*»، سال یازدهم، ش ۲۱ (۱۳۹۹).
۳۲. محمدی، پژمان؛ مرادپورشاد، امیر؛ مبین، حجت، «تأثیر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بر امکان مطالبه خسارات معنوی و عدم نفع در نظام حقوقی ایران»، *پژوهش حقوق خصوصی*، سال هفتم، ش ۲۴ (۱۳۹۷).
۳۳. معبودی، رضا؛ فلاحتی، سروش؛ کبیر، سلما، «تأملی بر کاستی‌های مقررات ایران در خصوص احراز قیمت‌شکنی (دامپینگ) در مقایسه با موافقت‌نامه ضد دامپینگ سازمان تجارت جهانی»، *پژوهش‌های بازرگانی*، دوره ۲۲، ش ۸۵ (۱۳۹۶).

ب) عربی

۳۴. جبعی العالمی، زین‌الدین بن علی (شهید ثانی)، *مسالك الافهام فی شرح شرایع الاسلام*، ج ۳، (بیروت: مؤسسه المعارف الاسلامی، چ ۲، ۱۴۰۴ ق).
۳۵. حر عاملی، محمدبن الحسن، *تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*، ج ۱۷، (قم: مؤسسه آل‌البیت (ع) لإحياء التراث، چ ۲، ۱۴۱۴ ق).
۳۶. حسینی المراغی، سید میرعبدالفتاح، *العناوین الفقهیة*، ج ۲، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۷ ق).

۳۷. الحلی، ابن ادریس، *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*، ج ۲، (قم: مؤسسه النشر الاسلامی، چ ۳، ۱۴۱۴ ق).
۳۸. حلّی، ابوالقاسم نجم‌الدین (محقق حلّی)، *سوانح الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، ج ۲، (تهران: انتشارات استقلال، چ ۲، ۱۴۰۹ ق).
۳۹. سلامه، مصطفی، *قواعد الجات؛ الاتفاق العام للتعرفه الجمركيه*، (بیروت، المؤسسة الجامعیة للدراسات و النشر والتوزیع، چ ۱، ۱۹۹۸).
۴۰. طوسی، ابوجعفر محمدبن حسن (شیخ طوسی)، *النهایه فی مجرد الفقه و الفتاوی*، (بیروت: دارالکتاب العربی، ۱۴۰۰ ق).
۴۱. طوسی، ابوجعفر محمدبن حسن (شیخ طوسی)، *المبسوط فی الفقه الامامیه*، ج ۳، (بیروت: المكتبة المرتضویه، ۱۳۵۱).
۴۲. کرکی، علی بن الحسین (محقق کرکی)، *جامع المقاصد فی شرح قواعد العلامه*، ج ۴، (قم: مؤسسه آل البيت (ع) لإحياء التراث، چ ۱، ۱۴۰۸ ق).
۴۳. موسوی خمینی، سید روح‌الله، *کتاب البیع*، ج ۲، (تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۴۲۱ ق).
۴۴. نجفی، شیخ محمدحسن، *جواهر الکلام فی شرح سرائع الاسلام*، ج ۲۲، (قم: دفتر نشر علوم اسلامی، چ ۲، ۱۳۶۶).
۴۵. نراقی، مولی احمد، *مستند الشیعه*، ج ۱۴، (مشهد: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث العربی، چ ۱، ۱۴۱۸ ق).

ج) انگلیسی

- Books

46. Blonigen, Bruce and Prusa, Thomas, *Anti-Dumping in E.K. choi and J. Harrigen, Handbook of International Trade*, (Oxford: Blackwell, 2003).
47. Briguglio, Lino; Cordina, Gordon; Bugeja, Stephanie and Farrugia, Nadia, *Conceptualising and Measuring Economic Resilience*, (Malta: Economics Department of University of Malta, 2006).
48. Destler, M., *American Trade Politics, System under Stress*, (Washington: Institute for International Economics, 1986).
49. Duval, Romain; Elmeskov, Jørgen and Vogel, Lukas, *Structural*

- Policies and Economic Resilience to Shocks*, (Organisation for Economic Co-operation and Development (OCED), Economics Department, Working Paper No. 567, 2007).
50. New Man, Peter, *Palgrave Dictionary of Economics and The Law*, (London: Macmillan, 1998).
51. Rai, Sheela, *Anti-Dumping and Measures under GATT/WTO*, (Lucknow: Estern Book Company, 2004).
52. Stephane, Hallegatte, *Economic Resilience; Definition and Measurement*, (The World Bank, Climate Change Groupe, Office of the Chief Economist, Policy Research Working Paper 6852, 2014).
53. Van Den Bossche, Peter, *The Law and Policy of the World Trade Organization*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).
54. Viner, Jacob, *Dumping a Problem in International Trade*, (New York: M. kelley Publishers, 1966).

- Articles

55. Briguglio, Lino and Piccinino, Stephen, "Growth with Resilience in East Asia and the 2008-2009 Global Recession", *Asian Development Review*, Vol.29. No. 2 (2012).
56. Cynkar, Robert J., "Dumping on Federalism", *University of Colorado Law Review*, Vol 175(2004).
57. Janovská, K.; Vilamová, Š.; Gajda, J.; Samolejová, A. and Stoch, M., "Anit-Dumping Proceedings in Metallurgical Brand", *Metalurgija*, 53, 1(2014).
58. Plameter, N. David, "Dumping Margins and Material Injury", *Journal of World Trade Law*, Vol.21 (2002).

(د) فرانسوی

59. Flour, Jacques et Aubert, Jean-luc, *Les Obligations, l'Acte Juridique*, (Paris: Armand Colin. 6e édition, 1996).
60. Le Tourneau, Phillipe et Cadiet, Loïc, *Droit de la Responsabilité et des Contrats*, (Paris: Dalloz, 2002).
61. Mazeaud, Hénri, Jean et Léon, *Leçons de Droit Civil, T. 2, Vol. 1, Obligations: Théorie Générale*, par F. Chabas, (Paris: L.G.D.J. 9e edition, 1998).

62. Ripert, Georges, “Les Règles du Droit Civil Applicables aux Rapports Internationaux”, in *Collected Courses of the Hague Academy of International Law* (Volume 044) (Le Hague: Academy of International Law, 1933).